

ANNA MEDWECKA-KORNAŚ i JAN KORNAŚ

***Orchis purpurea* Huds. na Wyżynie Małopolskiej. —
Orchis purpurea Huds. found on the Plateau of Ma-
łopolska**

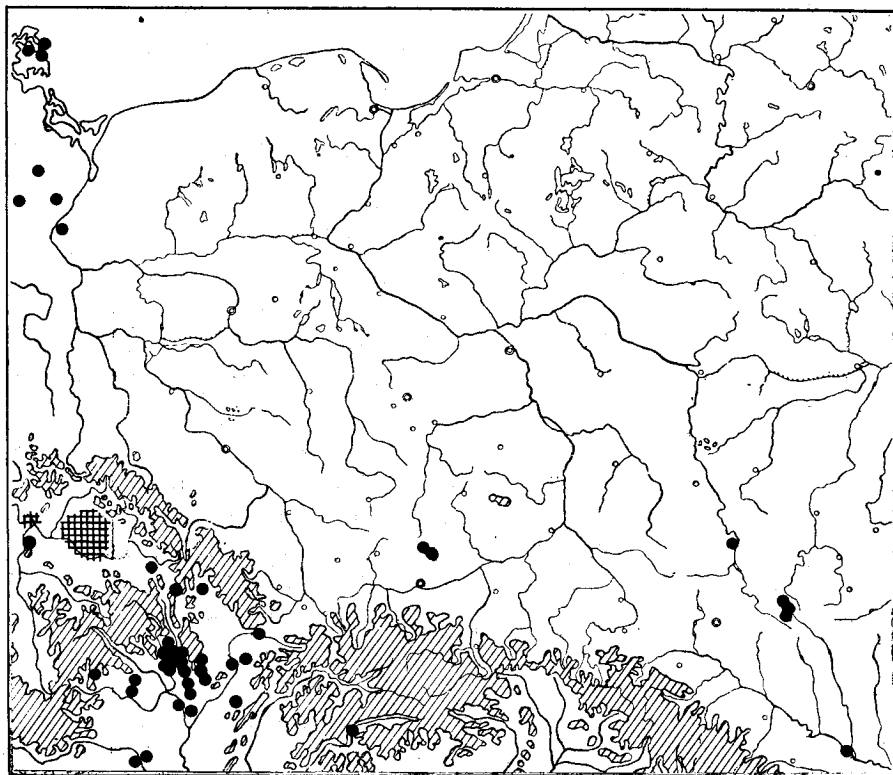
(Wpłynęło 24. III. 1953)

Flora Wyżyny Małopolskiej jest już stosunkowo dobrze poznana, pomimo to jednak wciąż jeszcze odnajduje się nowe dla niej gatunki, niejednokrotnie bardzo interesujące pod względem geograficznym. Takim właśnie gatunkiem jest znaleziony przez nas ostatnio w okolicach Miechowa storczyk purpurowy (*Orchis purpurea* Huds. = *O. fusca* Jacq.). Występuje on tutaj na dwóch stanowiskach, oddalonych od siebie o około 20 km w linii powietrznej, w rezerwatach stepowych „Sterczów-Ścianka” koło Klonowa i „Biała Góra” w pobliżu wsi Pogwizdów koło Tunelu. W obu tych miejscowościach rośnie na siedliskach ciepłych i suchych, przy wystawie południowej lub południowo-zachodniej, na podłożu zasobnym w wapien (opoka kredowa), w towarzystwie licznych innych ksero- i termofilnych gatunków (Kozłowska 1923, Medwecka-Kornaś 1947, 1953). W Klonowie stanowisko *Orchis purpurea* leży w górnej części zbocza, w ciepłolubnych zaroślach z rzędu *Quercetalia pubescentis* (zespół *Coryleto-Peucedanetum Cervariae* Kozłowska 1926), na Białej Górze zaś w murawie, stanowiącej płat zespołu *Inuletum ensifoliae* (Kozłowska 1926). Oba te stanowiska znane są ze swych osobliwości florystycznych i były już niejednokrotnie odwiedzane przez botaników. Fakt, że tak okazały i łatwy do rozpoznania gatunek pozostał na nich dotychczas niezauważony tłumaczy się przypuszczalnie tym, iż kwitnie on stosunkowo bardzo wcześnie (Klonów 27. IV. 1949 — okazy z pączkami w przededniu rozwinięcia się; Tunel 7. V. 1952 — okaz w pełni kwitnienia), a w dodatku być może także i nie co roku.

Orchis purpurea jest jednym z najpiękniejszych naszych storczyków. Pokrojem i budową kwiatów zbliża się najbardziej do *Orchis militaris*, od którego różni się jednak większym zazwyczaj wzrostem i okazalszymi liśćmi i kwiatami, a przede wszystkim purpurowobrnatną barwą hełmu i kształtem warzki, która jest 15 — 20 mm długa (u *O. militaris* tylko 12 — 15 mm) i posiada klapę środkową stosunkowo szeroką, rozszerzającą

się już od nasady (u *O. militaris* wąska, dopiero powyżej połowy rozszerzona i dwudzielna (Raciborski 1919).

Pod względem geograficznym *Orchis purpurea* jest przedstawicielem elementu submediterrańskiego-subatlantyckiego (według Meusela 1943 gatunkiem europejsko-submeridionalno oceanicznym, według Hulténa 1950 subatlantyckim). Występuje on zarówno w śródziemnomorskiej części

Ryc. 2. Rozmieszczenie *Orchis purpurea* w Polsce i krajach ościennych. (Obszary wzniesione powyżej 600 m n.p.m. zakreskowano). — Fig. 1. Distribution of the stations of *Orchis purpurea* in Poland and the adjacent countries.

Europy (Hiszpania, Korsyka, Sycylia, południowa Francja, Włochy, północna część Półwyspu Bałkańskiego) skąd sięga na Krym, Kaukaz, w kraje Zakaukaskie i do Małej Azji, jak i w Europie zachodniej i środkowej (Francja, Niemcy, Szwajcaria, Austria, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia). Północny kres jego zasięgu przebiega przez Anglię, Belgię, Holandię, Danię, wyspę Rugię, Pomorze Zachodnie i północną krawędź Podola (Ascherson, Graebner 1905—1907, Hayek 1933, Keller, Schlechter 1928, Newskij 1935).

Stanowisko *Orchis purpurea* na Wyżynie Małopolskiej ma charakter wyspowy. Najbliższe sąsiednie stanowiska (ryc. 1.) leżą: od wschodu na Podolu Naddniestrzańskim (Szutromińce koło Zaleszczyk — Zapalowicz 1906, Raciborski 1919), na północnej krawędzi Podola (Trędowacz i Żulicka Góra koło Złoczowa — Motyka 1937, 1947) i w Sokalszczyźnie (Skomorochy — Raciborski 1919)¹, od południowego zachodu na Morawach i w Bramie Morawskiej: „nad Kurdějowem u Hustopeče“ koło miasta Nový Jičín (Podpěra 1914), „u Kroměříže“ i „na Holešovsku“ k. Kroměříž (Podpěra 1911 — por. Formanek 1887, Podpěra 1904, Dostál 1950), wreszcie od północnego zachodu na Pomorzu nad dolną Odrą (na prawym brzegu rzeki tylko w Bielinku nad Odrą — Czubiński 1950, na lewym brzegu dalsze stanowiska: Templin, Melssow i i. — Hegi). Te trzy grupy stanowisk leżą na trzech głównych szlakach, którymi migrowały gatunki kserotermiczne na ziemię Polski: podolskim (z południowego Podola przez Wyżynę Lubelską na Wyżynę Małopolską), morawskim (z obszaru pannońskiego przez Morawy i Bramę Morawską na Śląsk i Wyżynę Małopolską) i brandembursko-pomorskim (z Turyngii przez dorzecze środkowej Łaby nad dolną Odrę — Czubiński 1950). Można przypuszczać, że na swe oderwane dzisiaj placówki na Wyżynie Małopolskiej przybył *Orchis purpurea* w okresie postglacjalnego optimum klimatycznego jedną z dwóch pierwszych dróg (droga brandembursko-pomorska ze względu na znaczną odległość i brak stanowisk łącznikowych nie wchodzi tutaj w rachubę). Bardziej prawdopodobna wydaje się droga morawska, gdyż: 1) stanowiska *Orchis purpurea* na Morawach są najbliższe terenowo naszym stanowiskom w Miechowskim, 2) *Orchis purpurea* jest rośliną widnych lasów i zarośli (gatunek charakterystyczny dla związku *Quercion pubescentis* — Futák 1947), a zatem mógł przekroczyć w swej wędrówce od południowego zachodu zalesione Pogórze Cieszyńskie, podobnie jak to uczyniły np. *Hacquetia epipactis* lub należący do tego samego, co *Orchis purpurea*, elementu geograficznego *Orchis tridentata* (Kozłowska 1936).

Z Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

LITERATURA

1. Ascherson P., Graebner P., 1905—1907. Synopsis der mitteleuropäischen Flora. 3. Leipzig. Str. 683—685.
2. Beck v. Mannagetta G., 1890. Flora von Niederösterreich. 1. Wien. Str. 199.
3. Borza A., 1947. Conspectus florae Romaniae regionumque affinium. Fasc. 1. Ed. Inst. Bot. Univ. Clus., Cluj. Str. 54.

¹ Bardzo prawdopodobne jest odnalezienie *Orchis purpurea* także w południowej części Wyżyny Lubelskiej.

4. Czubiński Z., 1950. Zagadnienia geobotaniczne Pomorza. Badania Fizjogr. nad Polską Zach., 2, z. 4. Pozn. Tow. Przyj. Nauk, Poznań. Str. 515—518, 565.
5. Dostál J., 1950. Květena ČSR. Praha. Str. 211.
6. Formanek E., 1887. Květena Moravy a rakouského Slezska. Brno. Str. 221—222.
7. Futák J., 1943. Kremnické Hory, štúdia geobotanicko-floristická. Turč. Sv. Martin. Str. 72.
8. Futák J., 1947. Xerothermná vegetácia skupiny Kňazného Stola. Trnava. Str. 160.
9. Grecescu D., 1898. Conspectul Florei Romaniei. București. Str. 544.
10. Grecescu D., 1909. Suplement la Conspectul Florei Romaniei. București. Str. 154.
11. Hayek H., 1933. Prodrömus Florae Peninsulae Balcanicae. Bd. 3. Beih. Repert. Spec. Nov., 30, 3. Str. 390.
12. Hegi G., Illustrierte Flora von Mitteleuropa. Bd. 2. München. Str. 344—345.
13. Hultén E., 1950. Atlas över växternas utbredning i Norden. Stockholm. Str. 62*, 132.
14. Keller G., Schlechter R., 1928. Monographie und Iconographie der Orchideen Europas und des Mittelmeergebietes. Bd. 1. Repert. Spec. Nov. Sonderbeih. A. Str. 216—218.
15. Kozłowska A., 1923. Stosunki geobotaniczne Ziemi Miechowskiej. Spraw. Kom. Fizjogr. PAU, 57. Str. 1—68.
16. Kozłowska A., 1926. Zmienność kostrzewy owczej (*Festuca ovina* L.), w związku z sukcesją zespołów stepowych na Wyżynie Małopolskiej. Ibid. 60, str. 63—110.
17. Kozłowska A., 1931. The genetic elements and the origin of the steppe flora in Poland. Mem. Acad. Polon. Sc. et Lettr., Cl. Math.-Nat., Sér. B, str. 1—110.
18. Kozłowska A., 1936. Charakterystyka zespołów leśnych Pogórza Cieszyńskiego. Prace Biol. Śląsk. PAU, 1, str. 1—78.
19. Ledebour C. F., 1853. Flora Rossica. Vol. 4. Stuttgart. Str. 61.
20. Medwecka-Kornaś A., 1947. Rezerwat stepowy „Sterczów-Ścianka“ w Kłownowie koło Miechowa. Chrońmy Przyrodę Ojczyzn, r. 3, nr. 3/4. Str. 51—55.
21. Medwecka-Kornaś A., 1953. *Iris aphylla* L. ssp. *bohemica* (Schm.) Dost. na Wyżynie Małopolskiej. Fragm. Flor. Geobot. 1, str. 1.
22. Meusel H., 1943. Vergleichende Arealkunde. Bd. 2. Berlin-Zehlendorf. Str. 82.
23. Motyka J., 1937. O utworzenie rezerwatów na pograniczu Podola i Wołynia. Ochrona Przyrody 17, str. 191.
24. Motyka J., 1947. Rozmieszczenie i ekologia roślin naczyniowych na północnej krawędzi zachodniego Podola. Ann. Univ. M. Curie-Skłodowska, Lublin. Sect. C, suppl. 3. Str. 137.
25. Newskij S. A., 1935. *Orchidaceae*. Flora SSSR, t. 4. Leningrad. Str. 694.
26. Podpěra J., 1904. Weitere Beiträge zur Phanerogamen- und Gefäßkryptogamenflora Böhmens. Verh. Zool.-Bot. Ges. Wien, Jahrg. 1904. Str. 319.
27. Podpěra J., 1911. Květena Hané. Arch. Přírodověd. Prozk. Moravy 1. Brno. Str. 96.
28. Podpěra J., 1914. Doplňky ku květeně Moravské. Část I. Časopis Moravsk. Mus. Zemsk. R. 11—14. Brno.
29. Raciborski M., 1919. *Orchidaceae*. Flora Polska 1. Kraków. Str. 375.
30. Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B., 1924. Rośliny polskie. Lwów-Warszawa. Str. 138.

31. Szmalgauzen J. (Schmalhausen J.), 1897. Flora srednej i juznoj Rossii, Kryma i sewernego Kawkaza. T. 2. Kiew. Str. 453—454.
32. Zapałowicz H., 1906. Conspectus Florae Galiciae Criticus. T. 1. Kraków. Str. 202—203.

SUMMARY

Orchis purpurea is a species new to the flora of the Plateau of Małopolska (= the Little Poland Upland). It has been found by the authors in two localities, some 20 km distant from each other, in the vicinity of Miechów. Both these localities lie within the boundaries of steppe-forest nature reserves: Sterczów-Ścianka near Klonów and Biała Góra near Tunel. *Orchis purpurea* grows there on slopes with a southern or south-western exposition, on a substratum rich in limestone (cretaceous marl).

The distribution of this species in Poland and in the neighbouring countries is represented in a special map (Fig. 1). Its localities nearest the Little Poland Upland lie: in the east in Podolia on the river Dniestr, on the northern border of Podolia and in the environs of Sokal on the river Bug; in the south-west in Moravia and in the Moravian Gate (a lowering between the Carpathian and the Sudeten Mountains); in the north-west in Pomerania on the lower Odra River. It may be assumed that *Orchis purpurea* has come to the Plateau of Małopolska through the Moravian Gate, this being the shortest way. As it is a species growing in light forests and bushes it might have passed, in its migration from the south-west, through the sub-Carpathian Cieszyn district, overgrown with forests, much like *Hacquetia epipactis* or *Orchis tridentata* have done it.